

שיחה עם שמעון הלקין

(לצאת ספר שיריו החדש — „מעבר יבוק“)

מאת משה הנעמי

שמעון הלקין שוהה עתה בניוירוק, העיר שכה היטיב לתאר בספרו „עד משבר“. קוראים רבים זוכרים בודאי קטעי תיאור נפלאים מן הפרק „בתוככי, ניוירוק“, כמו, למשל: „בשעת לקוי המה, לכל היותר, כשכלבים בוכים אישם במרחקין, בגבעות האשפה שבקצה לונגאיילנד, ואנקורים קשי-עורף, המתנכרים לקיומך זה יובל בשנים מצייצים וגרדמים כזהרים באותו עץ ערירי, ששרד לפליטה ברחוב איבעים ושנים השוקק שבך, נוכר בן מבניך ששמים פרושים על ראשו!“ כיום, בשהותו כאן במסגרת שנת שבתון מעבודתו בירושלים, מתגורר הלקין בדירה הצופה על פני נהר ההודסון הקפוא רוב ימי החורף.

לרגל צאת ספרו „מעבר יבוק“ זה מקרוב בהוצאת „עם עובד“, נפגשתי עם המשורר לשיחה על ספרו, ועל בעיות ספרותיות וחברתיות הנצות אגב קריאה בספרו. ב„מעבר יבוק“ כינס הלקין את כל השירים שכתב מאז צאת ספר שיריו האחרון, „על האי“. כלומר, יבול של 20 שנה לערך. שתי „חידות“ שמן המשורר בספר. הראשונה — קלה לפתרון: מדוע נקרא הספר „מעבר יבוק“? על כך ניתן להשיב גם בלי עזרת המחבר. מעבר יבוק הוא קודם כל אותו מקום שבו נאבק יעקב עם המלאך (בראשית לב כג): „ויעבור את מעבר יבוק... ויאבק איש עמו עד עלות השחר“. מה לזה ולשירים אין אנו יודעים כל עוד לא קראנו בהם. אך כבר לפני הקריאה מזכיר לנו שם הספר את מאבקו של יעקב, מאבק שלאחריו שונה שמו של יעקב לישראל. כלומר: מעבר יבוק קשור במאבק של אדם עם אל, ובמעבר מיחיד לעם. מובנים נוספים מקבל השם אם אנו יודעים כי „מעבר יבוק“ הוא שם ספרו של המקובל אהרן ברכיה ממודינה (מת 1639) „בו יבואר איך יתנהג האדם מספר ימי חייו עד בא יום פקודתו“. ספר זה, שהיה מצוי בהרבה בתים יהודיים באירופה, עוסק בעיקר בענייני המתים — שכיב מרע, גוסס, תפלות, הלכות קבורה וכדו, והוא שזור מדרשים וספורי אגדה קבליים על המתרחש אחר המות. (המחבר קרא לספרו בשם זה על דרך נוטריקון: יבך — יחוד, ברכה, קדושה). מכאן, ששם ספרו של הלקין אולי רומז אף לזה — המעבר מעולם החיים לעולם המתים, או אולי עוסק הוא בתחום שבו משמשים חיים ומות יחד.

וכן, עוד לפני הקריאה בספר עשוי שמו להעניק לך שפע של מובנים שאת כולם אולי תמצא בספר. עם קריאת השירים מסתבר שיש בהם בהרחבה כל מה שניתן בצורה כה מרוכזת בשם הספר: האישי והלאומי, האנושי והאלוהי, החיים והמות.

מכל המוטיבים הללו גובר בספר ענין החיים והמות וטישטוש התחומים ביניהם. וזאת, גם בגלל המקום הנכבד שתופסת בו הפואימה הארוכה „יעקב רבינוביץ בירמות“ — פואימה שכולה תוצאת „התגלותו“ של יעקב רבינוביץ אחר מותו למשורר, ושיחתו עמו לילה שלם, „עד עלות השחר“, אך לא רק בפואימה זו מודגש טישטוש התחומים בין החיים למתים. כבר בשיר הראשון שבספר, שיר לזכרו של טשרניחובסקי, מהלך המשורר המת „ביום מותו ליד הצי המתאבל“. מוטיב זה עובר בכל הספר, והוא, כנראה, ה„מפתח“ לתחושת עולמו של המשורר. המקום היחיד בספר בו נוכר במפורש מעבר יבוק, הוא באחד משירי האהבה שבמחזור „שירים למי“. בעמ' 89 כותב הלקין: „למקום חיים מתים מעבר ליבוק, / מעבר לנהרות אתך ועד הלום, / מקום חי זמן במות לאין נטוש ולאין חבוק, / אתך הגעתי כבהקיץ ובחלוט“. כלומר — מעבר ליבוק הוא המקום בו חיים המתים, והוא המקום שאלי מוליכה, לבסוף, גם האהבה. יבוק — הוא הגבול בין החיים למות. מעבר יבוק — הוא החידה הגדולה, המעבר מן החיים למות, כמו שאומר יעקב רבינוביץ באותה פואימה: „אותי מסריד דבר אחד ולא חדש / עמי לגמרי: מעבר זה אל המות — / הוא מה? מה טעמו?“ (146).

את כל הדברים הללו העלינו תוך כדי הרהורים על שם הספר, ובשעת הקריאה בו. את הלקין גאלצנו לשאול על חידה של ממש שטמן בספרו, ושלא יכולנו לפענחה. אחד ממחזורי השירים בספר נקרא „ברוח י. טליא טרסלז“, הלקין מחייך ואומר שסוד זה לא ניתן לפענחו... מאן אנו עוברים לשיחה על הספר בכללו. מה מרגיש משורר בשעה שמונח לפניו יכול יצירתו במשך 20 שנה?

גבהלתי, אומר הלקין, ממיעוט היבול. גדמה היה לי, בראותי את הספר, כאילו זו דוקומנטציה דלה מדי למה שחייתי במשך עשרים שנה. אשר ליחסי לשירים: התרגשתי למקרא קטעים אחדים, חלקם בפואימה „יעקב רבינוביץ“. לגבי היתר אני אובייקטיבי. כמורה לספרות אני יכול להעריך מה טוב ומה פחות טוב, אך איני יודע אם יש לי יחס אמיתי לדברים. הלקין הוא משורר, ואף מורה למשוררים. מה היחסים בינו לבין דורות המשוררים שגדלו על ברכיו? מה יחסו ליצירתם ומה יחסם ליצירתו? האם יש „קומוניקציה“ מליאה בין שני הצדדים?

הלקין מחייך: הם כולם יודעים שאני מבין להם יפה מאד מאד. לרבים מהם עזרתי בעריכה ובהוצאת כתביהם. כי אני מבין להם. אם הם מבינים לי — אני יודע. לפעמים אני מרגיש שכלל גדול המרחק הכרונולוגי, הם מתחילים לראות בשירתי יותר משראו בה בני דורי ומורי ורבותי בספרות. הם תופסים בי מה שהם קוראים „אולטרמודרניזם“, וכל מיני איזמים אחרים. אך איני בטוח. מתוכם רק כרמי כתב עלי. הרושם הוא שיש בי יסודות האומרים להם שאני בן זמנם. כנראה „עד משבר“ גרם לכך, וכן הוראתי, שבה ראו עד כמה אני מבין ספרות מודרנית בכללה.

האם נכון לקבוע כי ההבדל בינו לצעירים הוא זה: הלקין אינו ציניקן גמור ועדין מאמין לפחות במלה. יש לו עולם ספרותי לשוני בעל שרשים. הצעירים חושדים אף בלשון ובודקים מטבעות קבועים לא מתוך „שלילה“ אלא מתוך יושר אמנותי. להם אין אותם שרשים לשוניים-ספרותיים שיש לו.

לא, אומר הלקין, אין זה ענין של לשון בלבד. ההבדל הוא בתפיסת העולם הכללית. עד היום הזה תפיסתי הפילוסופית בעולם היא חיובית פנטאסיטית. מעין ראייה פילוסופית מיסטית בכליות של ההווייה, שיש לה יסודות בפילוסופיה, במיסטיקה ובדת. לא לחינם ניסו להבין מנין לי זה — מהקבלה וחביד או משפינוזה והייטמן. וזה נשאר בי עד היום. מה שנשנתה הוא יחסי למקומו של האדם בהווייה. בעוד שיחסי הפנטאסיטי בעל הא"י נשמע לעתים טראגי כי לא ידעתי מה צורך יש לו לאלהים בהווייה זו שהוא מתלבש בה. לעומת זאת, בשנים האחרונות, יש לי ספיקות לגבי מקום האדם בכל הכוליות הזאת. על כן הטראגיות שבספרי האחרון תובן יותר לדורות הצעירים, משום שלהם ולי יש אותם ספיקות: מה מקום האדם בהווייה. לכן, אין זה ענין של לשון בלבד. זה ענין יסודי פסיכופילוסופי עמוק. איני יודע מה עושה „מערכת האדם“ בין ארבע המערכות של ההווייה הכוללית, ואילו השלוש האחרות — נפלאות מאד. כדאי לחיות כל רגע כדי לתפוס זאת. מעולם לא השתעממתי בחיי, בגלל תפיסתי זו, ועד היום אין בי שיעמום. ולצעירים יש. כי אותי עדיין מפליאה ידע ההווייה, רבת הגוונים והענין.

כיון שעסקנו ביחסי הדורות, אני עובר לנושא הקשור גם הוא בדור הצעיר, אך בתחום אחר. בפואימה „יעקב רבינוביץ בירמות“ מתנבא רבינוביץ על הדור הצעיר הגדל בארץ: „מה יעשו החבורים, בבוא היום, / כתום ההלחמה, והמדינה תקום, / יתחילו להשתעמם ויתפזרו / על פני חמשת היבשות ללמוד חכמת / חיים שוב מן הגויים באשר הם שם?“ זה אחד הדברים המפחידים אותי ביותר, אומר הלקין, בנוגע להמשך קיומנו בארץ ולגבי קיומנו ההיסטורי בכלל. כי עתידנו ההיסטורי תלוי אך ורק בקיומנו בארץ — זה בשבילי יסוד היסודות. ואם מיטב הנוער נוטה ליציאה מהארץ, נחנק בתחומי עולמנו הקטן בביכול, וחיוב לצאת לנשום לרוחה — מי יקיים אותנו, מה יהא עלינו שם? יש צורך להעמיד חוקים ציוניים במדינת ישראל. הנוער אינו יודע שאם לא הארץ — אבדנו. ומה עושים במקום

חינוך ציוני? מעלים בעיני הנוער את כבוד התפוצות ואומרים לו שמי שאינו יודע על הגלות אינו יהודי. מדוע ביטלו את תנועות הנוער בבת־יהספר? והלא כל תנועה כזאת חינכה לחיי יחיד המתעמקים על ידי הקיבוציות; העניינים הקולקטיביים נעשים אישיים. ועכשיו — מחנכים קרייריסטים — ולמה ישארו בארץ? ולגבי הגולה — כתבתי על כך בספרי הקטן 'יהודים ויהדות בארה"ב' ולצערי כל חזויותי הקשות נתקיימו. היהודים באמריקה נעשים יותר ויותר אמריקנים. פעם קראנו לזה מתבוללים. היום אומרים אקולטורציה ואינטגרציה. לדידי אין לדבר על שלילת הגלות או חיובה — הגלות עצמה שוללת את עצמה מאז האמנציפציה וביטול הגיטאות.

אנו עוברים לנושא ספרותי הקשור בשאלת הגלות. מה דעת הלקין על החדירה היהודית לספרות האמריקנית? האם יצירות אלה בשפה האנגלית נחשבות בעינינו לספרות יהודית? אין זו ספרות יהודית, קובע הלקין בהחלטיות. ראשית כל — אנשים כבר נודע מאלאמו, סול בילו, קרל ספירא או דילמור שורץ, הם עצמם אינם רואים עצמם כיהודים התורמים לספרות האמריקנית משהו יהודי. והם צודקים — כי הם אמריקנים. הפסיכולוגיה שלהם מעלה גם את היסוד היהודי שבהם, אך אין זה קונפליקט בנפשם הדורש להכריע מה עדיף, היהודי או האמריקני. והוא הדין בגיבורי יצירותיהם. אולי הגיבור היהודי מסובך יותר כי הוא יהודי, אך בעיותיו מענינות למחבר לא מפני שהגיבור יהודי אלא מפני שרגישותו גדולה יותר. אלן גינסברג — זו ספרות יהודית? שטות. במה הוא יהודי יותר מקראק? אמריקה נמצאת עתה בסוף תהליך "כור ההיתוך". כל מיני אומות ולשוונות מאבדות את צביון המיוחד. שילשים וריבעים נושאים פה ושם משהו מהתרבות הקודמת, והדבר בולט יותר אצל יהודים. והסיבה ברורה: היהודי עוד ראה את בית סבא, בר מצווה וכי' — או מדוע לא יכניס זאת לספרות? אין כאן שאלה של מלחמה בין היהודי לאמריקני, מוסיף הלקין. הסופר היהודי הוא אמריקני מסובך יותר בגלל מורשתו ה"גזעית" המפריעה לו מעט מאוד. השתלבות היהודי בחיים האמריקניים כיום היא דבר מפליא בממדיו, היהודי נמצא בכל מקום, ונזמה כי כבר חולד לראות בו אלמנט זר. הסופר היהודי מדבר בשם אמריקה, ואולי הוא מביע אותה בצורה מוצלחת בגלל תחושת הגיבור הנפוצה כיום. היהודי, המרגיש בניכור יותר מהלא־יהודי, מביע זאת היטב ונעשה שופר להמונים בספרות, בשירה ובבמקורות.

אנו עוברים לשאלה אחרת, אקטואלית אף היא. בפואימה "יעקב רבינוביץ" מעלה הלקין את שאלת היחס לגרמניה. אני שואל אותו מה דעתו על שאלת קשירת יחסי תרבות עם גרמניה — שאלה העומדת על הפרק כיום בישראל.

כשהתחיל ענין השילומים, אומר הלקין, התנגדתי להם. אולי מפני שאני עצמי לא עוניתי בידי הגרמנים, קשה היה לי לסלוח להם. הרגשתי עצמי חוטא, מפני שלא הייתי בין המעונים, ומפני שלא עשיתי דבר להצלתם. לא היתה לי זכות למחול. אך יום אחד שיניתי את דעתי בעיקבות שיחה עם פרופ' אלבק. הוא אמר לי שאסור לנו להניח לגרמנים לרצוח וגם לרשת. וכך נולד בי היחס הכפול בענין ישראל־גרמניה: אני בעד תועלת מעשית שישראל יכולה להפיק מיחסיה עם גרמניה, ועם זאת לבי אומר לי כי אין מחילה אף לבניהם של עמלק. אני יודע כי מבחינה פילוסופית אין זה נכון, אך אני בשר ודם, ואני חלוק. מה לעשות — באדם הכל יתכן. אדם מתנחם אחר מות קרוביו וממשיך בחייו. "עקוב הלב מכל". אם ישראל תוכל לקבל תועלת פרגמטית על ידי חילופי סטודנטים, תיאטראות וכד' — הייתי אומר: כן.

ולבסוף אנו נוגעים בשטח שגם בו תרם הלקין רבות — התרגום. הלקין מספר כי בשנות השלושים הציע למשה שרת תכנית: הוא, הלקין, יתרגם תוך 10-15 שנים את כל מחזות שקספיר, תמורת משכורת של 25 ל"י לחודש... תשובת הסוכנות היתה שאין כסף לזה. אני שואל את הלקין אם הוא עדיין חושב על תכנית זו.

הלקין מחייך: אני בטוח שכל מה שרציתי פעם לכתוב, כבר לא יכתב, ובכלל זה גם

שיחה עם שמעון הלקין / סוף מעמוד 131

תרגומי שקספיר... אשר לתכנית בכלל — ראוי לחשוב עליה וקודם כל על תרגום מדויק בפרוזה פיוטית. כי היתוך של כל שורה, צרופי המלים על כל הנואנסות שבהם, הם העיקר בשירה, ולא המלודיות השקולה. הדבר חשוב לגבי כל לשון, וביחוד לגבי העברית. יודעי עברית ממש אינם שליטים גדולים באנגלית — פרט לאפרים ברוידא. וסיבה נוספת — העברית עדיין עוברת תהליכי התהוות מבטיחים כל כך הרבה לעתיד. מחובתנו למסור את שקספיר בתרגומים טובים, שאינם כבולים בכבלי צורה. פעם יבוא המתרגם שימסור תרגום מדוקדק שאינו צמוד לתוכן. תרגומי ברוידא הם התקדמות גדולה כלפי הרצוי.

**

שיחתנו תמה, ולא נשלמה. הלקין הוא איש שיחה מלבב ושופע. אנו נדברים להיפגש בשבוע הבא, ב"מיסבאה", על כוס בירה. אפילו פרופיסור, כידוע, נשאר אדם ורשאי להרשות לעצמו את ההנאות הקטנות שבחיים. מה גם שהפרופיסור הוא משורר השואף תמיד להרפתקה, לחידוש, הממזג בתוכו עראי וקבע — שמעון הלקין.